

פרק רביעי הבניית מושג 'התשוקה'

התשוקה - רקע

בתמונה הידועה של רפאל 'אסכולת אתונה', נמצאים במרכז אפלטון (המצביע כלפי מעלה) ואריסטו (המצביע כלפי מטה). כאלה הם גם הדיונים על התשוקה, שהולכים לכיוונים מנוגדים. מאז הדיאלוג *בהמשתה* של אפלטון נקשרת התשוקה עם ההיעדר והחסר, והדיונים על אודותיה נסובים בעיקרם על יעדיה של התשוקה ועל האפשרות למצוא להם מענה (או לא). התפיסה המקובלת בתרבות בכלל ובפסיכואנליזה בפרט, רואה בתשוקה כוח עיוור, הפועל בניגוד לתבונה ולאילוץ המציאות. היא נתפסת כגורמת להחלשת הרצון, לעיוורון נפשי, להזנחת הצרכים הגופניים, להתנהגות אימפולסיבית עד כדי סכנה ולסוגי גודש או עודפות, המאפיינים את הנזירות והפסיכוזות. התשוקה יכולה ללבוש אין-ספור צורות, כשכל אחת מהן מדגישה פן או גלגול אחר שלה: אהבה, התמסרות, קנאה, שנאה, מחאה, חמדנות, כבוד, סקרנות, אינטימיות, געגוע למה שאבד או למה שלעולם לא יהיה, הרסנות ואין ספור מוטיבים של יצרים וצרכים אחרים. בכללו של דבר נתפסת התשוקה ככוח או עוצמה הלובשים ופושטים צורות, פועלים בגחמנות – בלי היגיון שניתן לעקוב אחריו – וכמעט שאינם ניתנים להגדרה ואפיון: מהי התשוקה מעבר למסכות הרבות שלה, מהם יעדיה, תפקידיה וכדומה. המסורת המערבית – הדתית והפילוסופית – נוטה לזהות את התשוקה עם האמוציות (תומס אקווינס, דקארט, שפינוזה ואחרים). המחלוקת בין ההוגים נסובה יותר על האמצעים העומדים לרשות התבונה להתמודדות עם עוצמת התשוקה ופחות על היותה כוח שאינו ניתן לריסון. לעומתם, עבור פרויד המיניות היא האב-טיפוס של התשוקה, ומימושה (באמצעות הזדווגות) היה אמור להביא לסיפוקה ולהרגעתה. לפי פרויד, התשוקה – מעצם היותה מכוונת למה שאבד ולמה שיהיה – היא תמיד בחסר, ולעולם אינה יכולה

להשלים את ייעודה. פרויד מצביע אל הראשוני, הארצי המוחשי, התחושתי ואל העבר כאל יעדה הבלתי מושג של התשוקה. לעומתו, אפלטון מצביע אל מה שעדיין איננו (וגם לא יכול להיות מושג) – האלמוות והנצח.

בדיאלוג של המשתה מתארת דיוטימה (מורתו של סוקרטס בנושא האהבה) את הארוס כדמון, המתווך ומקשר בין האלים לאדם. ארוס מפרש את האלים בשביל בני-האדם ומביא את משאלות האדם אל האלים. ארוס הוא חוליית הקשר בין אדם-בן-תמותה לבין האלים הנצחיים. ההולדה היא דרכו של האדם לקחת חלק בנצח. אומרת דיוטימה: "אנחנו נוטים לזהות את הארוס עם האהבה הפיזית והמינית ואת תוצאתה של התשוקה בהריון ובלידה, אבל כל יצירה היא תוצאתה של התשוקה לקחת חלק בנצח. הומרוס והסיוודוס ומשוררים חשובים אחרים, השאירו אחריהם – ביצירותיהם – צאצאים שהקנו להם שם עולם. סולון שהוליד את החוקים, ורבים אחרים בין ההלנים ובין הברברים, שהנציחו את עצמם באמצעות מעשים רבים ויפים, מקדשים ומידות טובות. התשוקה מכוונת אל מעבר לעצמך ולחייך העכשוויים" (אפלטון 1946).

בכוונתי להראות שגם ביחס לתשוקה התצפיות מדויקות אך הפרשנות וההמשגה שלהן מדויקות הרבה פחות (כמו בהקשרים אחרים שהוזכרו קודם). התשוקה אמנם מכוונת לעבר, להווה ולעתיד, אך יעדיה הבסיסיים הם ארציים הרבה יותר מאשר געגועים לעבר או למשאלות לקחת חלק בנצח. חשוב להיות ערים לכך, שרוב הדיונים הקיימים על אודות התשוקה נשענים על הביטויים היותר קיצוניים שלה, אם משום שמקורם בחומר קליני (שמעצם הגדרתו מתמודד עם היבטיה הפתולוגיים), או משום שהתשוקה נתפסת כמכשול בפני אנשי-אמונה, או מהיותה נתפסת ככוח המניע של היצירות הגדולות. כל זה נכון אך אלה הם ביטוייה הקיצוניים והפחות שכיחים של התשוקה. התשוקה היא כוח פועל רציף ויומיומי ויעדיה העיקריים הם מעשיים ומציאותיים הרבה יותר ממה שנהוג לייחס לה.

הגדרת התשוקה וייעודה

התשוקה היא מוטיב תחושת־אנרגטי, השותף להכוונת מהלכי ההתמיינות בארגון הנפשי ומשמשת כ"מנוע" שלו. לא במקרה מוגדרת התשוקה על־ידי החסר: היא מכוונת לזהות את מה שאינו נמצא בזמן ובהקשר נתון של התהליך, לוודא את יישומו ואז להמשיך לצעד הבא. הבלבול המושגי בכל הקשור לתשוקה הוא כה רב, שיש להבהיר כמה דברים לפני שאפשר יהיה לעקוב אחרי תפקידה בתהליך ההתמיינות. הפסיכואנליזה נוטה לזהות את התשוקה עם משאלה אין סופית ל"הכול" והיא נתפסת כגורם קבוע של אי־שקט ואי־שביעות־רצון בעולם הנפשי. גם בתרבות וגם בפסיכואנליזה יש נטייה לזהות את התשוקה עם מיניות ונגזרות שלה: דחף, סירוס, סובלימציה וכדומה. זיהוי זה הוא מוטעה, שכן התשוקה היא פן של החיים בכלל ולא רק של המיניות. אמנם פרויד זיהה את המיניות עם החיים עצמם, אך גם זיהוי זה אינו מדויק: המיניות היא דרכם של החיים להמשיך את עצמם כשם שהאורגניזם הוא ביטוי שלהם. החיים מתגלמים באורגניזם כמכלול ובמיניות – כאחד מאופני הביטוי שלהם, אך אינם זהים עם שניהם (נושאים אלה יפותחו בספר הבא). לתשוקה פנים שונות: "תשוקת הקיום", "התשוקה לארגון טוב יותר", "תשוקת הדעת והיצירה" – אינן סובלימציות של המיניות אלא קיימות בזכות עצמן, וכך גם תשוקות אחרות. תפקידה המקורי של התשוקה המינית הוא להמשיך את החיים באמצעות המין. תשוקות מיניות עשויות להיות מכוונות לאובייקטים "לא נכונים" באשר לתרומתם להמשכיות הקיום, אך אין לבלבל את השינוי בבחירת האובייקט המיני עם זיהוי כל תשוקה שהיא כמודיפיקציה של התשוקה המינית. התשוקה הבסיסית והראשונית ביותר היא – לחיים. כל התשוקות האחרות הן נגזרות שלה ומתמיינות בהתאם לייעודן בשימור החיים, בהמשכיותם ובשכלולם.

השפה העברית מדויקת להפליא גם כאן: המונח 'חשק' נגזר מאותו שורש של 'חישוק'. במילון אבן שושן המשמעות של 'חישוק' היא לחבר, להצמיד, הידוק בחוזקה של חלקים שונים (אבן שושן 1983).

חלק מתפקידי התשוקה בתהליך ההתמיינות הוא זיהוי הסדר הנכון של התהליך וחיבור צעדי ההתמיינות אחד לשני.

דוגמה מהקליניקה לאופן בו חויית דחייה מהילדות המוקדמת מכתובה את דפוסי התשוקה בחיים הנפשיים הבוגרים.

נעמה בשנות השלושים שלה, נאה ומשכילה, הגיעה לטיפול לפני כשלוש שנים בגלל קשיים ביצירת קשר עם גברים. באותו זמן הייתה לקראת סיום תואר שני במקצוע טיפולי. כעשר שנים ניהלה קשרים רבים עם גברים, שרובם נמשכו רק פגישה או שתיים. קשרים לא־רומנטיים עם המין השני לא התקיימו כלל. כאשר גבר היה פונה אליה – במסגרת העבודה או במסגרות אחרות – הייתה נבוכה, מרגישה ריקנות, קטנה וחסרת ביטחון לחלוטין. תחושות אלו גרמו לה להתחמק ככל האפשר מאינטראקציות כאלו. במקביל – לאורך כל השנים – היו לה חברות טובות וקרובות, ובכלל עם נשים התנהלה בדרך שונה לחלוטין. במהלך הטיפול נוצרו שני קשרים רומנטיים עם גברים שנמשכו כמה חודשים. בתקופות האלו הייתה נעמה במתח ולחץ עצומים ובסופו של דבר הובילה את הקשרים לסיומם.

בעיקרו של דבר יש לנעמה רק שני דפוסי היכרות עם גברים. הראשון – עם גברים המעוררים בה עניין ומשיכה, והמאפיין ומשותף לכולם – שהם נתפסים על־ידיה כאדישים כלפיה, עסוקים בעצמם ולא באמת מעוניינים בה מעבר ליחסי מין. לידם היא מרגישה נבוכה, ריקה, חסרת ערך ומשותקת עד כדי אובדן ערכה העצמי – אבל הם מעוררים בה תשוקה. הדפוס השני מתקיים באינטראקציות עם גברים שכן מגלים בה עניין, פתוחים לדבר על עצמם וחולשותיהם ורוצים לבחון אפשרות לקשר עמה. כלפיהם היא מפתחת מהתחלה דחייה כה עזה, שהיא חייבת לסלקם מחייה במהירות האפשרית.

הניסיון להבין את מקומו ותפקידו של המין השני בחייה של נעמה מורכב כמובן מרבדים רבים וקשור להיסטוריה המשפחתית שלה. אסתפק במיקום דפוס התשוקה־דחייה שלה בהקשר למבנה הנפשי ורמות הארגון שלו: זהו דפוס דמוי רפלקס האופייני לרמה התחושתית. אין לנעמה שום חופש משחק ביחס אליו, הוא שולט בחייה ואינו תלוי ברצונה או בכל שיקול אחר. הוא ממוקד בתכונה

אחת בלבד – משיכה או דחייה – ללא שום קשר למאפיינים חיצוניים או אישיותיים של השותפים (התופעה של דפוס תשוקה פרדוקסלי אינה יוצאת דופן ואדון בה בפרק הבא שיתמקד בקליניקה).

בסיפור של נעמה, התשוקה מכוונת לשחרר את עצמה ממה שחסם בשעתו את היווצרות יכולתה להתקשר – הדחייה. הפרדוקס לא טמון במבנה התשוקה עצמו אלא באי יכולתה לתקן בבגרותה תהליך שהשתבש הרבה שנים קודם – בילדות המוקדמת. אמא של נעמה נחווית על ידה כאישה קרה, מרוכזת בעצמה, שלא הייתה מסוגלת לראותה ולהתייחס אליה. הצורך של נעמה בקבלה ואהבה אינו שונה משל אחרים, אך לפני שתוכל ליהנות מהיותה רצויה ונחשקת עליה לקבל מענה לעובדת היותה דחוייה. אלה שהיו מוכנים לאהוב אותה מבלי לתת מענה לצורך הזה שלה אינם יכולים להיות מושא לתשוקתה.

ככל שהתינוק נחשף מוקדם יותר למענה משובש ומעוות שאינו תואם את צורכי התפתחותו כך גם התכוונות התשוקה שלו מאוחר יותר תהיה פשטנית וחד-ממדית יותר. במקרה של נעמה התכוונות התשוקה מופיעה ברמה הראשונית של התחושות – במבנה דמוי רפלקס: צורך מוגדר קיבל מענה מוגדר. היעדר בחירה כזה בא ממקום שאין בו שום אפשרות להביא בחשבון היבטים, יכולות ותכונות אחרות של בן הזוג. רק תכונות של קור, אדישות וחוסר עניין היו עבורה פרמטרים חשובים, ואותם תשוקתה הייתה אמורה לאתר. הפסיכואנליזה העצימה את נושא התשוקה לממדים כמעט מיתיים ומיסטיים בעיקר משום שלמדה אותו מהקליניקה. כפי שהיא מופיעה בקליניקה, התשוקה היא תמיד תוצאה של עיוותים ושיבושים במהלכי ההתמיינות – אחרת לא הייתה מגיעה לשם. אם נוסף לכך את העובדה שהדיון מבוסס ברובו על הנחות מוטעות, הרי שיש צורך להעריך מחדש את הספרות העצומה שנכתבה על התשוקה ועל יחסי-אובייקט. לדוגמה: בפרק השני הבאתי כמה תמונות קליניות, שכולן תוצאה של עיוותים ושיבושים במהלך ההתמיינות הראשוני של 'הפנייה החוצה'. בשלב זה אמורות התחושות הגופניות לפרש התנסויות עם הסביבה הקרובה. תמונות אלו תואמות לחלוטין לפוזיציה הסכיזואידית-פרנואידית של מלאני קליין. הזיהוי של קליין הוא נכון אך פרשנותה שגויה: הבעיה נעוצה לא בעצם זיהוי התופעה

(הסתגרות בפני העולם וחדנות כלפיו) אלא בהתייחסות אל הפוזיציה כאל מהלך תקין ולא כאל עיוות שלו. כך גם המצב ביחס למרבית הפרשנויות הפסיכואנליטיות: הן משקפות במדויק דפוסים אופייניים של מהלכי התמינות שכשלו, ולכן דפוסי ההתפתחות שצמחו בעקבותיהם עוותו ושובשו. ההמשגה של זרמי הפסיכואנליזה השונים ל'מבנה נפשי תקין' נשענת על נתונים מעוותים ומשובשים. התיאוריות הפסיכואנליטיות הן הכללות והמשגות המשקפות את הכישלון המתמשך שלנו להכיר את מהלך הבנייתו של הארגון הנפשי כנתון של האבולוציה. איך אפשר להגיע להמשגה מדויקת, כאשר הנתונים שעליהם היא מבוססת משובשים ומעוותים מעצם הגדרתם כפתולוגיים? בהיעדר אמות מידה מחוץ לקליניקה, נאלצה הפסיכואנליזה להישען על ניסיונה הקליני ולהקיש ממנו ובאמצעותו על המבנה הנפשי ושלבי התפתחותו כפי שאלה היו אמורים להיות. מבחינה מתודית היה זה המהלך היחיד שאפשר לחקור את הארגון הנפשי כמכלול מבלי לפרק אותו (כפי שעושה הפסיכולוגיה המחקרית). הבעיה אינה במתודה הפסיכואנליטית כשלעצמה, אלא בכך שהיא לא הפכה לכלי חקירה שבאמצעותו אוספים נתונים מטווח רחב של תחומי ידע. בפסיכואנליזה המתודה היא חלק מהתיאוריה ואין לה מעמד מחקרי בזכות עצמה.

הדיון כאן יהיה צמוד ככל האפשר להבניית מושג ה'תשוקה' בהקשר לצעדי ההתמינות העיקריים (שהוצגו בפרקים קודמים) והשלכותיהם על יחסי-אובייקט ונושאים נוספים. תחילה יש צורך ליצור מיפוי ראשוני של ההיגיון האבולוציוני, שיצר את התשוקה ויעדיה השונים. רק אז אפשר יהיה לחקור את הממדים המפלצתיים שהיא עלולה להגיע אליהם. ההיגיון האבולוציוני אינו רואה אותה כלל כפרועה, ורק 'יישום כושל' של התשוקה יוצר את הממדים האלה. מה שפרויד פגש בקליניקה ובמציאות הסובבת, גרר אותו למסקנות עגומות מאוד ביחס ליכולת המין האנושי להתנהל בצורה תבונית ואחראית יותר. אם נשכיל להכיר בעובדות של המציאות (שהאבולוציה יצרה לאורך מיליארדי שנים) אין סיבה שהחיים לא יהיו שונים מאוד מאלה שאנו מכירים.

חשוב להבדיל בין עובדת היסוד – התמינות הארגון במבנה הנפשי – לבין הניסיון ליצור מודל שלה. בארבעת הפרקים

הראשונים נעשה ניסיון ליצור 'מיפוי' ראשוני של תהליך הבניית-הנפש (reconstruction). ככל שהמחקר ירחיב ויעמיק את הבנתנו על עובדת ההתמיינות – כך גם ישתנה המודל עצמו שאמור להתאים את עצמו לעובדות. התשוקה מוגדרת כ'מוטיב תחושת־אנרגטי שאמור לכוון ולהכתיב לארגון הנפשי את סדר מהלכי ההתמיינות שלו'. משמעות הדבר שהדיון בה מוביל לפרטי פרטים של התהליך. אפשר לדמות את תהליך ההתמיינות כמתחיל מחוליה ראשונה, המתפצלת ומסתעפת לחוליות רבות אחרות. תפקודה של התשוקה הוא לאתר את הסדר הנכון בארגון החוליות ולקשור אותן יחד. כרגע אין דרך להעריך כמה צעדי־התפצלות, קישור וארגון מחדש עושה הארגון הנפשי במהלך 18 השנים הנדרשות לו להשלמת מהלך ההתמיינות כולו.

תפקידי התשוקה ביחס לתחנות ההתפתחות המרכזיות עד כה:

1. שתי רמות הארגון מהלידה עד לרכישת השפה.
2. פרק הזמן שמתחילת הדיבור עד לתחילת לימודים מסודרים.
3. פרק הזמן מרכישת הכתיבה עד הבגרות המינית.
4. גיל הנעורים.
5. הבגרות.

רמת הארגון השלמה (בסוף מסע ההתמיינות) מכילה בתוכה את רמות הארגון הקודמות שממשיכות לפעול גם בסוף התהליך. כל רמה נבנית מתוך קודמתה והיא מורכבת יותר ממנה, אך איננה מחליפה או מטמיעה אותה. הרמה המאוחרת נשענת על הקודמות לה ואמורה לשלוט בהן ולווסת אותן.

במכתב עמוס ברעיונות תיאורטיים כתב פרויד לפליס על תפיסה דומה. הוא טען שם, שהמכניזם הנפשי מתהווה כתהליך ריבוד־שכבתי (Masson 1895: 207-214). החומר שנוכח במסלולי הזיכרון, הוא מושא לארגון מחדש – בהתאמה לנסיבות חדשות – והוא מועתק כל פעם מחדש. הנחתו היא, שאותם זיכרונות והתנסויות נוכחים מספר פעמים ומאורגנים על־פי אינדיקציות שונות. להערכתו, יש לפחות שלושה רישומים שונים של אותו זיכרון – בהתאמה

לשכבות השונות של הארגון הנפשי. בהמשך לאותו מכתב מציג פרויד סכמה של הריבוד הנפשי:

W (Wahrnehmung) – התפיסה – ארגון עצבי של התפיסה. קשור לתודעה, אך כשלעצמו אינו משמר שום עקבות למה שקרה. WZ (Wahrnehmungszeichen) – אינדיקציות תפיסיות. הרישום הראשון של התפיסה, שכמעט אינו ניתן להיחשף או להיות משוחזר בתודעה. מאורגן על-פי אסוציאציות סימולטניות (קרבה בזמן, במרחב וכדומה).

Ub (Unbewusstsein) – הלא מודע. הרישום השני מאורגן כנראה על-פי יחסים סיבתיים. המסלולים הלא-מודעים תואמים זיכרונות מושגיים. גם מסלולי הלא-מודע אינם נגישים לתודעה באופן ישיר. Vb (Vorbewusstsein) טרום מודע. הרישום השלישי קשור לייצוג מילולי ותואם את האגו המוכר לנו. רישומים ברמה זו יכולים להפוך למודעים על-פי חוקים מסוימים. החשיבה המודעת היא משנית ומאוחרת בזמן. היא קשורה לאקטיבציה הלוצינאטורית של מילים, כך שהתודעה יכולה להיות פעם נוספת תפיסית, אך כשלעצמה חסרת יכולת-רישום.

פרויד הניח, שהתודעה קשורה באופן ישיר לשני רבדים נפשיים: 1. תפיסה – החושפת את התודעה לסביבה החיצונית. 2. סמוך למודע – החושף את התודעה לצורה מסוימת של רישום זיכרונות (מילולי בעיקר) וזהה ל'תהליך המשני'. לצד הריבוד, שניתן לראות בו ארגון מרחבי של הנפש (צורות רישום שונות של הזיכרונות), נמצאת גם ההנחה על קיום צורת ריבוד שונה – על ציר הזמן: רישומים רצופים מייצגים הישג נפשי מתקופות/ פאזות עוקבות של החיים. בגבול שבין התקופות צריכה להיעשות "עבודת תרגום" של החומרים הנפשיים כך שכל תעתיק (transcript) מאוחר מעכב את קודמו. כאשר התעתיק המאוחר חסר, יתפוס תעתיק מתקופה נפשית קודמת את מקומו. לפי פרויד – כך משתמר האנכרוניזם. כישלון בתרגום חלק מהחומרים (המאפיין ומייחד את הפסיכונירויות) קשור תמיד לתכנים מיניים ומוכר כ'הדחקה' – מבחינת הקליניקה. רק בהקשר להתנסויות מיניות (שהאקטיבציה שלהן גדלה עם הזמן ועם ההתפתחות המינית), מתנהגת התנסות מתקופה אחת כאילו היא משך-אחד בתקופה הבאה.

כלומר, התרגום נכשל והזיכרון מתנהג כאילו הוא התנסות בהווה. פרויד מנסח כאן עיקרון שיהווה את אחד מיסודות התיאוריה שלו: תהליך ההתפתחות הטבעית עלול להשתבש ולהיות מוסט ממסלולו התקין רק בהתנסויות הקשורות במיניות. במילים אחרות: לפי פרויד, שיבושים במהלכי ההתמיינות עלולים לקרות רק ביחס להיבטים המיניים של החיים.

לתפיסת הריבוד הנפשי (שפותחה במכתב של פרויד) יש שורשים מוקדמים יותר: תפיסת הריבוד העצבי של הנוירולוג האנגלי יולינגס ג'קסון שהייתה מוכרת לפרויד. ג'קסון תיאר את מערכת העצבים המרכזית כבנויה במדרג הירארכי – כך שהרמה העליונה מעכבת ומוסתת את התחתונה. כאשר יש פגיעה בתפקודים של הרמה העליונה, המערכת מורידה את רמת התפקוד הכללית שלה ונעזרת בתפקודים הבסיסיים יותר של הרמה התחתונה (Jackson 1958). מהלך ארגון ההתמיינות של הנפש (כפי שזוהה והוצג בפרקים קודמים) פועל באופן דומה למדי להנחות של פרויד וג'קסון: הרמה המאוחרת מווסתת את הקודמת לה אך איננה באה במקומה. שיבושים בהתמיינות ברמות קודמות (מה שפרויד כינה 'תעתיקים') נשמרים כפי שהם וממשיכים לפעול ברמות גבוהות יותר ללא יכולת לעבור את ההתאמה הנדרשת. פרויד התמקד בארגון המיניות, אך למעשה רמות הארגון הנפשיות פועלות על טווח רחב של נושאים. המיניות היא רק חלק מהארגון הנפשי ולא כלל הארגון עצמו. פגיעות במהלך התקין של ההתמיינות נוגעות לארגון הנפשי כולו ולא רק לפן המיני שלו.

בנקודת המוצא לדיון במוטיב התשוקה יש לזכור שבהתאם לרמת ההתמיינות שלו על הארגון הנפשי לדאוג במקביל לרמת הארגון הנמצאת במוקד התהליך, לרמות שמתחתיו וגם לרמה הבאה שתיבנה על זו הנוכחית.

תפקידי התשוקה בתהליך ההתמיינות-התפתחות

אתחיל את הדיון מהרמה הראשונית – התחושות הגופניות. מוקד התשוקה של התינוק הוא הגוף של עצמו. קני-המידה שלו הם

התנאים שהיו לו ברחם והוא זקוק בדחיפות שיספקו לו אותם בדומה למה שהכיר משם: אספקת מזון שוטפת וסביבה רכה וחמימה.²³ אלא שמרגע הלידה (בנוסף להכרח הדחוף לנשום בכוחות עצמו) נדרש התינוק להתחיל להכיר את ההבדלים שבין התחושות השונות: רעב, עייפות, אי-נוחות, מגע עם סביבה חדשה וחשיפה לכוח הכובד (!). כדי להכיר את התחושות הקשורות להתנסויות פיזיולוגיות אלו זקוק התינוק לעזרה: אם במקום לקבל אוכל – ישכיבו אותו לישון, במקום לשכב לישון – יטלטלו אותו, במקום לקבל חיבוק – יאכילו אותו וכדומה הוא לא יזהה נכון את צרכיו ואת הדרך לספק אותם. בדרך כלל, 'אמא טובה דיה' (מושג של ויניקוט) מצליחה ללמוד די מהר, יחד עם תינוקה, לזהות את האופי המדויק יותר של צרכיו בדרך של ניסוי וטעייה.²⁴ הבעיה היא, שברוב הבתים יש גורמים רבים אחרים החודרים לגופו ולתחושותיו של התינוק. כך נוצרים מוקדים של אי שקט על-ידי מתח, חרדה וקשיים רגשיים של אחד ההורים, שניהם או ילדים נוספים. סביר להניח, שחלק מההתנהגות הלא שקטה של תינוקות, או להבדיל שעות שינה ממושכות מדי, הם ניסיון להיפטר מעודפי העוררות שחדרו לחייהם. אלה נחווים כמוקדים של פעילות יתר או להפך – כניסיון התנתקות מהסובב.

התמיינות התחושות ו'הפנייה החוצה' מתחילות סמוך ללידה, אך התשוקה להכיר את מה שקורה 'שם בחוץ' תתקדם רק לאחר שהתינוק ואמו יצליחו לסגל לעצמם דפוסי רגולציה של אכילה ושינה. זמן עוררות, שמשכו הולך ומתארך, מאפשר פנאי להתחיל ללמוד את הסביבה הקרובה. זמני העוררות, שאינם מתמקדים

23. הצורך של התשוקה לעגן ולזהות את קנה המידה הנכון לקיום עם מה שהיה קודם, משמעה שהגעגועים מובנים בתשוקה (או לפחות בהיבט הקיומי שלה). ייתכן ופן זה הוא שהוביל את פרויד להנחה שהתשוקה מכוונת למה שהיה (היבט נוסף יוצג בפרק על הקליניקה).

24. כך, למשל, זיהתה דנסטון (Dunston), על סמך ניסיונה כאם וכמוסיקאית, חמישה סוגי בכי שונים של התינוק. לטענתה, כל סוג בכי משקף מצוקה מסוג שונה: צורך למצוץ (רעב וצורך במציצה), עייפות, צורך לגהק, גזים ואי-נוחות מסוגים שונים (חיתול רטוב, תנוחה לא-נוחה). המשמעות היא – שהתינוק מצויד מלידתו באיתותים שיש ללמוד אותם כדי להיענות נכון לצרכיו. באמצעות היענות תואמת הוא עצמו לומד לזהות את הקשר בין צרכיו לפעולת ההיענות הנכונה להם.

בוויסות הצרכים הגופניים, מוקדשים לחקירת הסביבה. ככל שהתינוק משתלט יותר על הקואורדינציה המוטורית – כך נעשית חקירתו יותר אקטיבית, והיא זו שתהיה צורת הביטוי של התשוקה ברמה הבאה. שעה שברמת התחושות הגופניות התשוקה זהה עם הדחף (בוויסות דמוי־רפלקס שלו) הרמה השנייה היא בעלת אופי של ניסוי וטעייה: התינוק ממשש, טועם, אוחז, מרפה, מתבונן, מקשיב וכן הלאה. זו דרכו לתרגל את החושים המופנים החוצה ואת התחושות הנלוות להם. האחרונות, שלמדו קודם לכן לפענח את האירועים המתרחשים בגופו הוא, מופנות לגופים חיצוניים לו ולומדות את התחושות שהם מעוררים: גווני טעם, איכויות מגע, מתארים חזותיים, מגוון קולות, צלילים ועוד. זהו סוג למידה קלה יחסית, כיוון שההד החוזר מאובייקטים דוממים הוא קבוע ואינו צופן בחובו סכנה לחוסר עקביות ובלבול (זו הסיבה שבוגרים, שהרמה התחושתית דומיננטית אצלם, עשויים להיות בעלי כישורים מעשיים וטכניים מעולים).

במקביל לתהליך התכוונות התחושות למרחב החומרי, הן מכוונות את עצמן גם למרחב היכרות מורכב הרבה יותר – מרחב של 'העצמים החיים'. עבודתו של דרווין על האמוציות הוצגה כבר בפרק הראשון. אחזור בתמציתיות על עקרונות התהליך ועל אפשרויות השיבוש שלו. קודם כל יש להבחין בין צורכי ההגנה והחום האנושי להם זקוק התינוק (שאמור לקבלם מהסובבים אותו), לבין הצורך שלו להכיר אותם ואת עצמו דרכם. צורכי ההגנה והחום שייכים לרמה הראשונית של התחושות הגופניות והם קודמים לאלה של ההיכרות. בשלב הבא – 'הפנייה החוצה' – זקוק התינוק להכוונה שתעזור לו: להבחין בין ביטויים אמוציונליים שונים, לקבל תמיכה לסקרנות שלו, להתמצאות, לרצונותיו שלו ועוד.

הארגון הנפשי נבנה ופועל ביחס לשני צירים הפוכים בכיוונם: הצייר הקיומי וציר הדומיננטיות. ככל שרמת ארגון נתונה מוקדמת יותר בסדר ההתמיינות, כך היא קיומית יותר והצרכים שלה יקבלו עדיפות על פני רמות מאוחרות יותר. רמת התחושות הגופניות היא הרמה הקיומית החשובה ביותר – משום שהיא קשובה לגוף, שקיומו הוא תנאי לקיום הארגון הנפשי. ההשלכות המיידיות שיש לכך על תהליך ההתמיינות הן שתינוק שאינו בטוח בקיום צורכי ההגנה והחום שלו –

גם לא יהיה פנוי להעזיז לנסות ולהכיר את מי שאמור לספק לו אותם.²⁵ את מה שחסר לו במציאות – בהיעדר תעוזה לחפשו – ישלים הפעוט על-ידי הפנטזיה. תפקידה הראשוני של הפנטזיה היא לחדד את היכולת להתנסות, לזהות, ולהבחין בצרכים, במשאלות ובתכנים נפשיים אחרים, וליצור באמצעותה עולם אוטונומי, המובחן מהעולם הסובב. עולם זה עלול להפוך למלכודת כאשר הוא מחליף את היכולת להתנסויות ולמעורבות בסביבה החיצונית. בחשיבה הפסיכואנליטית יש משקל רב לפונקציית הפנטזיה והיא מצריכה דיון נפרד, שלא אוכל להרחיב לגביו כאן. ראוי רק להעיר בהקשר זה, שספק רב אם לפנטזיה יש תפקיד של ממש בחיי הנפש המוקדמים, כפי שטען פרויד. טענה זו, שהיא חלק מהטעות שלו בנושא המיניות, תידון בהמשך.

מורכבות ורגישות 'הפנייה החוצה' תוארה כבר מספר פעמים: התמיינות התחושות מפרשנות לאירועים גופניים ולאמוציות – שהן פרשנות לסביבה האנושית הקרובה. אנסה לאפיין בכמה משפטים את אחת הצורות השכיחות בהן מופיעה הדומיננטיות של הרמה התחושתית בחיים הבוגרים, והשלכותיה. אחת הקבוצות היותר מתועדות בספרות ובקליניקה היא של נשים המתוארות כ'נרקיסטיות', 'אגוצנטריות', 'מרוכזות בעצמן', או 'קרות'. נשים אלו אינן מגיעות בדרך כלל לטיפול, אלא אם כן נשקף להן איום ממשי כמו נטישה על-ידי הבעל (ומכיוון שהן בדרך כלל נישאות לגבר שמנסה לרצותן תמיד הדבר לא קורה לעתים קרובות). נשים אלו הודפות בזעם כל ניסיון לייחס להן בעיה כלשהי. ההיגיון שלהן חד כתער משום שהוא נשען על התחושות המחוודות מכול: אלו של הגוף. היגיון זה ימצא תמיד נימוק משכנע לסיבות הסבל שלהן, איך הן נפגעות תמיד על-ידי הסובבים אותן, עד כמה לא מבינים אותן וכדומה. מי שכן תגענה לטיפול תהיינה בנותיהן – שהתמונה הקלינית שלהן תהיה דומה לזו של נעמה (שהוצגה בראשית הפרק). התשוקה של הבנות תהיה מכוונת להיבט אחד או שניים של בן או בת הזוג, ובמקרים רבים גם פרדוקסלית. הן תמשכנה למי שדוחים אותן – משום שזה בדיוק מיקום החסר והתשוקה שלהן: ניסיון לתקן את הדחייה מצד האם

25. התיאור עשוי להזכיר את פירמידת הצרכים של מאסלו (Maslow), אך אינו נשען עליה אלא על נתונים דומים.

שחוו בילדותן. תמונה זו מוכרת לקלינאים רבים ולא ארחיב את הדיבור עליה.

מיניות ושפה – הטעות של פרויד

תהליך המחקר והחשיבה שהוביל את פרויד לניסוח מושגי היסוד של הפסיכואנליזה, היה נושא עבודתי לתואר שלישי.²⁶ המחקר התמקד בשנים 1886-1899, מתחילת התעניינותו של פרויד בהיסטוריה (בעקבות היכרותו עם שארקו) ועד לפשר החלומות. עבודתי שכנעה אותי בגדולתו של פרויד כחוקר והוגה, שעבד בצורה שיטתית חסרת תקדים שקשה למצוא כדוגמתה בהיסטוריה. כל מהלך בעבודתו יכול להוות דוגמה לתהליך התפתחותי בזכות עצמו: כל צעד נובע מהקודם לו ומשכללו. אין שום אפשרות להביא במסגרת פרק זה אף מעט ממהלכי החשיבה המיוחדים שלו, העקביות והשיטתיות בהן בנה את תורתו. ובכל זאת אני חוזר ומדגיש לאורך כל הספר, שיש משהו מוטעה במשקל היתר שפרויד ייחס למיניות. מכאן המסקנות השגויות שאליהן הגיע ביחס למבנה הנפשי כולו. אם כן, איך עבודה כה שיטתית ועקבית, שנשענה לכל אורכה על עדויות מהקליניקה, הגיעה למסקנות כה מוטעות? הסבר מפורט ומלא ירחיק אותנו יותר מדי מקו החשיבה המנחה פרק זה, אך עלי להציג את עיקרי ההסבר. יש להבין עד כמה נובעת טעותו מגאונות, ובנויה על היגיון החשוב להבנת מהלכי ההתמיינות שיצרה האבולוציה: באמצעות הדיבור יצרה האבולוציה חיבור בין שתי פונקציות – האני והליבידו. מבחינת פרויד הן מנוגדות ונאבקות אחת בשנייה – ובכך שגה.

באחד המכתבים לידידו פליס, כותב פרויד ש"הוא יכול לשמוע מחדש את המילים שהוחלפו בין שני מבוגרים מעל מיטת התינוק והגוון שלהן הוא מעין פורנוגרפי" (Masson 1985: 226-228). כחודשיים מאוחר יותר זיהה פרויד את הנקודה שחמקה ממנו בפתרון

26. כל החלק שעליו מתבסס ההסבר שיוצג בהמשך הוצא מהעבודה שהוגשה לשם קבלת תואר דוקטור, עקב דרישות שופטיה.

ההיסטוריה: מקור הפנטזיות ההיסטריות במשהו שהנורוטים שמעו בגילאים צעירים מאוד (בין שישה לשבעה חודשים), והובנו על-ידיהם רק מאוחר יותר (Masson 234-235). במקום אחר הוא מניח, שהמבנה ההיסטרי מוביל לרפרודוקציה של סצנות (חלקן באופן ישיר וחלקן על-ידי הפנטזיות) שהן הפסדה של הנפש ומבנה מגן: באמצעות סובלימציה של עובדות וייפוי שלהן נחסמים הזיכרונות, ובמקביל מתאפשרת הקלה עצמית מהם. הפנטזיות שייכות לדברים שנקלטו באמצעות שמיעה – כשם שהחלומות קשורים לדברים שנראו: בחלומות אנחנו רואים ולא שומעים (Masson 238-242). פרויד משווה את תהליך היווצרות הפנטזיות לפירוק גוף כימי, היוצר תרכובות חדשות ממרכיביו בצירוף מרכיבים אחרים. בדומה לכך, מרכיב של סצנה חזותית מתחבר למרכיב של סצנה קולית על-מנת ליצור פנטזיה שאי אפשר לעקוב כבר אחרי גרעינה המקורי. הפנטזיה מהווה מסלול אלטרנטיבי לזה של זיכרונות מודחקים/אסורים, המגיעים לידי ביטוי כסימפטומים. תפקיד הפנטזיה דומה לזה של הסימפטום: מילוי/מסווה של משאלה המאפשר הקלה ללא חשיפת המשאלה עצמה. לידת הפנטזיה, לפי פרויד, טמונה בהקשבה למילים בלתי מובנות. יש להניח, שכל תינוק חשוף לאיך-ספור מילים ודיבורים שאיננו מבין. מדוע דווקא חילופי דברים 'כמו פורנוגרפיים' נחרטים בזיכרונו ומקבלים פשר מאוחר יותר בחייו כדי לחזור ולהפוך שוב לבלתי מובנים, או מובנים למחצה באמצעות הפנטזיה? מהו התהליך שכפה על פרויד, להצמיח את הפנטזיה דווקא מחוש השמיעה ולא מהתנסויות חושיות אחרות? האם המסלול החדש, דרך דיבורים שנשמעו (פנטזיות), מעיד על קשב מסוג חדש של פרויד כלפי מטופליו וכלפי עצמו; לחיבורים מסוג שונה של תהליכים נפשיים ולרב-משמעויות של מילים? החיבור שיצר פרויד בין מילים, מיניות ופנטזיה הפך לאחד מסימני הדרך של הפסיכואנליזה וכונה בהמשך 'פנטזיה ראשונית': הפניית התשוקות האסורות למחוזות הדמיון. זהו הגרעין שעליו יבסס פרויד, מאוחר יותר, את תסביך אדיפוס, את המיניות הילדותית ואת התפתחות המיניות. מבחינת פרויד – אלה יוצרים בהמשך את הקו ההתפתחותי המשמעותי ביותר של הארגון הנפשי.

אם להעתיק את מונח ההתמיינות לעולם המושגים של פרויד,

אפשר לומר שאצלו הפנטזיה הראשונית היא הגרעין שממנו מתחיל תהליך ההתמיינות של הארגון הנפשי, והמיניות – היא הציר המרכזי שלו. לעומתו, בספר זה, אני טוען שהגרעין להתפתחות הנפשית הוא התחושות הגופניות והציר שלו הוא ה'אני'.

דרווין (עוד לפני פרויד) קישר לראשונה את המיניות לקול, ומבלי משים גם את המיניות לשפה (דרך הקול). התזה המרכזית שדרווין פיתח והציג בספרו המכונן מוצא המינים בדרך הברירה הטבעית, מתמקדת באופן בו נאבקים המינים השונים על משאביה המוגבלים של הסביבה. כעשר שנים מאוחר יותר, השלים דרווין את התזה בדיון על הברירה בתוך אותו מין (species). הוא סוקר מגוון עצום של אמצעים בהם מתחרים בני אותו מין אחד בשני, על הזכות להמשיך את קיום המין (species). בדיון זה הוא מקדיש כמה עמודים לתפקיד הקול בחיזור, ובהיבטים אחרים הקשורים להתנהגות מינית (Darwin 1871). הוא סבור, שפונקציית הקול התפתחה כחלק מההתנהגות המינית, ואצל חיות רבות היא מגיעה לידי ביטוי כמעט רק בהקשר אליה ולאמוציות הקשורות בה: אהבה, תשוקה, קנאה, תחרות וניצחון. דרווין גם הניח, שבגלל הקשר שבין ביטויים אמוציונליים למוזיקה הפכה המוזיקה לאחד ממקורות השפה.

בהתבסס על עבודתי לתואר שלישי אני סבור, שהגרעין ל'אני' הוא מנגנון תחושתי, המווסת את ההתנהגות הקולית והקשב. השפה נבנית סביב יכולתו של אותו מנגנון לתרגם מידע חזותי למידע קולי. מכאן, שה'אני', השפה והמיניות קשורים אחד בשני באופן שלא ניתן להפריד ביניהם. אצל כל בעלי החיים המיניות היא תקופתית ואינה נוטלת חלק בהתנהלות היומיומית שלהם מעבר לתקופת זמן נתונה. לכן, גם השימוש בקול אופייני בעיקר בתקופת הפעילות המינית. לעומתם, השפה האנושית והחשיבה במילים (שגם היא נסמכת על פונקציית הקול) אינה עונתית וכתוצאה מכך גם לפעילות המינית אין עונות. לכן, החיבור בין הקול, השפה, ה'אני' והליבידו – הוא חיבור של קבע. זו הסיבה שלמיניות יש נוכחות בארגון הנפשי הרבה לפני הבשלות המינית.

שפת המבוגרים אופפת את התינוקות מלידתם ומגבירה את נוכחותה בחייהם עם רכישת השפה. באמצעות השמיעה והפקת

הקול, מפעילה השפה כתוצאה נלווית גם את נוכחות האנרגיה המינית בארגון הנפשי. פרויד צדק כאשר זיהה את המיניות אצל ילדים צעירים, וזו גם הסיבה שלליבידו (האנרגיה המינית) יש נוכחות קבועה בחיים הנפשיים, הרבה מעבר לצורכי הפעילות המינית עצמה. הליבידו הוא אמנם אחד ממקורות האנרגיה של ה'אני', אך למרות זאת אינו מכתוב ל'אני' את שיקוליו. ההבדל הוא דק, אך חשוב מאין כמוהו. לצורך הבהרתו יש לחזור להגדרת התשוקה ולעבודות של צ'ילד (Child). אלו הוזכרו בפרקים קודמים ואסתפק בהצגת תמצית הרעיונות:

לפי צ'ילד, החלק השולט באורגניזם פרימיטיבי (הבנוי מכמה חלקים) הוא הפעיל יותר. חלק זה מזוהה גם כיותר ממוין. ככל שהמרחק בין החלק הפעיל והשולט לבין החלקים הפריפריים גדול יותר – כך קטנה יכולת השליטה שלו בהם. החלקים הפריפריים מזוהים כפחות ממוינים והם נוטים להתנתק מהאורגניזם ולהתחיל ביצירת אורגניזם שלם אחר (Child 1915). במהלך האבולוציה הפכו אותם חלקים לא ממוינים (שנטו להתנתק) למערכת המינית. המשמעות היותר רחבה של יצירת המורכב (הממוין) מהפשוט (והלא ממוין) היא, שהתשוקה מכוונת למה שעדיין אינו קיים. במונחים אבולוציוניים משמעו – למשוכלל או ל'טוב' יותר מהקיים: מהתשוקה של הפשוט והלא ממוין אל המורכב. ההגדרה המקובלת של התשוקה כמכוונת אל החסר מצומצמת מדי משום שאינה מאפיינת את החסר כמשהו שגם משלים את היש וגם עולה עליו. מתברר, שגם ההגדרה הראשונית שלי לתשוקה כ"מוטיב תחושתני שאמור לכוון ולהכתיב לארגון הנפשי את סדר מהלכי ההתמיינות שלו" – היא חלקית ומצומצמת מדי. היא מכוונת לאותו היבט של התשוקה שתפקידו להוביל את מערך ההתמיינות המובנה מראש, אך אינה מביאה בחשבון את הצורך של המערך עצמו להשתכלל. צורך זה מובנה בחיים – באמצעות התשוקה.

הפיזיולוג קלוד ברנארד, שהיה בן תקופתו של דרווין, העמיד במרכז תפיסתו את האורגניזם, התהליכים הפועלים בו ואת הצורך של החיים לשכלל את עצמם. הוא טען, שהחיים משתנים לא רק כדי ליצור התאמה עם סביבתם (כמו דרווין), אלא הוסיף לכך, ש"בכל יצור חי יש סוג של כוח פנימי, המנהל את ביטויי החיים באופן שהוא

יותר ויותר בלתי תלוי בהשפעות קוסמיות כלליות. אי תלות זו היא פרופורציונית לגובה המיקום של היצור בסקאלה של האורגניזמים" (Bernard 1865: 59). מבחינת ברנארד, המשוכלל והמורכב הוא יותר אוטונומי ופחות תלוי בנסיבות משתנות. במילים אחרות – התשוקה של 'הפשוט' היא ליותר אוטונומיה.

בנקודה זו אפשר לחזור לדיון על הזיקה שבין המיניות ל'אני', המכיל ומופעל על-ידי צורות שונות של תשוקה: ראשית – התשוקה לקיים את עצמו, שנית – התשוקה להשלים ולהמשיך את עצמו, ושלישית – התשוקה לשכלל את עצמו.²⁷ דרווין ופרויד בנו את התורות שלהם על התשוקה לקיום ולהמשכיות (מוטיבים ראשון ושני). ברנארד זיהה את התשוקה להשתכללות (מוטיב שלישי) אך לא פיתח את הרעיון מעבר לניסוחיו הראשוניים. קולה ונוכחותה של התשוקה להשתכללות הם אולי חרישיים ומוצנעים יותר, אבל אי אפשר לתאר את תהליך השכלול המתמיד של המינים באבולוציה בלעדיה – תשוקת החיים לשכלל את עצמם. עוד פחות מזה קשה לתאר בלעדיה את קצב השינויים המתחוללים במין האנושי. לצורך הקיום של עצמו והמשכיות המין לא היה לאדם צורך ביותר ממערה, אש, חקלאות פרימיטיבית וציד. כל התפתחות האנושות היא פרי התשוקה להשתכלל.

מגיל שנתיים-שלוש ואילך (עם רכישת השפה) מנהלים הפעוט, הילד, הנער והבוגר את חייהם תוך תמרון בין שלוש התשוקות הגדולות של החיים, כאשר האחרונה היא הפגיעה והבעייתית מכולן: חלקים עצומים של האנושות מפקידים את התשוקה לשכלול חייהם בידי אחרים, המונעים בעצמם על-ידי התשוקה להנציח את עצמם. ההיסטוריה האנושית (ולגודל הזוועה גם ההווה שלה) היא ברובה הגדול סיפורה של הפקדת התשוקה לשכלול החיים בידי מי שהנציחו את עצמם על-ידי הריסתם. הבעיה אינה באבולוציה, אלא בכך שהמבנה הנפשי שלנו מגיע לקצה מסע ההתמיינות שלו כה מעוות, פגוע ומבולבל שהוא מוצא לעצמו משענות מוטרפות עוד יותר ממנו

27. ייתכן ופן זה של התשוקה הוא העומד ביסוד התפיסה האפלטונית המזהה אותה ככוח הדוחף אותנו למעשים שלתוצאותיהם יהיה חלק בנצח.

(המעמידות פנים שהן יודעות משהו שהוא אינו יודע). לא לכך התכוונה האבולוציה בתשוקתה לשכלול החיים. האנושות זקוקה למסה הרבה יותר גדולה של פרטים שיהיו מוכנים להסתכל במציאות בפיכחון, מתוך יכולת לשפוט ולהעריך אותה בעצמם ולא תוך הישענות על שמועות ואמונות באוטוריטות, מסורות ופוליטיקאים.

הטה אוזן

במסה נוגעת ללב עוקבים שני פסיכואנליטיקאים צרפתים, לפלנש ופונטליס, אחר מאמציו של פרויד לעגן את המיניות הילדית במציאות כלשהי: במציאות הקונקרטית של חיי הילד (תיאוריית הפיתוי, אוטו-ארוטיות, היותו חשוף למיניות ההורים), במציאות הביולוגית (תיאוריית הדחף) ובמציאות ההיסטורית הדמיונית למחצה (טוטם וטאבו). אך המיניות הילדית מסרבת להסגיר את סודותיה ומקורותיה מחוץ למחוזות הפנטזיה. בסופו של דבר מפנים המחברים את הפסיכואנליטיקאי אל הפילוסופיה (לפלנש ופונטליס 2004). לא במקרה נכשל פרויד בחילוץ המיניות הילדית מהפנטזיה – משום ששם היא ממוקמת. לא ברור אם היא מופיעה עם חשיפת התינוק לדיבורים של מבוגרים, או לאחר שהפעוט מפיך קולות באופן סדיר, או עם הדיבור. מעצם העובדה שהמיניות קשורה לקול ולשמיעה (כפי שלמדנו מדרוויץ) היא אחוזה ביכולות אלו גם כאשר אין לה תפקיד מוגדר.

כמו במינים אחרים מקבוצת הפרימאטים, תינוקות וילדים זקוקים להגנה, חום ומגע כדי לעשות את מהלכי ההתמיינות הקושרים אותם לחברת בני מינם. בכך הם בונים את זהותם והשתייכותם לחברה. צעדים אלה (ותמיכת הסביבה בהם) אמורים להכין אותם ולתמוך בהם בתהליך התבגרותם, ביצירת זהותם המינית, וביכולתם להמשיך את קיום המין אליו הם שייכים. גם אצל בני אדם המגע הפיזי בילדות מכין את הבוגר לחיי הקהילה בכלל, וליצירת המגעים המיניים בפרט. אלא שבשונה מכל שאר המינים, השפה האנושית קשרה אליה את המיניות הרבה קודם זמנה. על עובדה זו – שפרויד לא הצליח למצוא לה הסבר – נבנתה הפסיכואנליזה. כיוון שאין התאמה בין

סדר מהלכי ההתמיינות התואמים לגיל נתון לבין המיניות (שאינן לה תפקיד ממשי במציאות הילדית) התמקמה המיניות בפנטזיה: הרגשות החזקים שחש הילד כלפי הוריו מתקשרים למיניות (שאינן לה מקום ומובן במציאות) ולכן הוסטה למחוזות הדמיון.

התיאוריה של דרווין נבנתה כולה על התאמה חוזרת ונשנית של האורגניזם לסביבת חייו ולשינויים המתרחשים בה. האפשרות שהמבנה הפנימי של האורגניזם (מופלא ככל שיהיה) אינו מותאם בשלמות ויכול להכיל בתוכו אי-התאמות מבניות כמעט לא נלקחת בחשבון. המיניות הילדותית היא דוגמה לאי-התאמה מעין זו ובוודאי איננה היחידה. בכל חשיבה אבולוציונית שיטתית ראוי להיות ערים לכך, שחלק מהשינויים שנוצרו במהלך האבולוציה נועדו לתקן אי התאמות מבניות פנימיות והם אינם רק תוצאה של התאמה מחודשת לסביבה משתנה. הדבר משול לחברה מורכבת ורבת מחלקות, האמורה להתחרות במוצריה בחברות אחרות. אם יתגלו קשיים ביכולת התחרות שלה, יש להניח שהחברה תיזום גם רה-ארגון פנימי כדי לשפר וליעל את רמת התיאום בין המחלקות השונות. היא לא תסתפק רק בפעולות המופנות החוצה כמו פרסום מאסיבי יותר ושיטות אגרסיביות יותר לקידום מכירותיה. לפי הפרשנות המקובלת לתיאוריה של דרווין, החברה אמורה להתמקד רק בניסיון להגביר את פעילותה כלפי חוץ (לבדוק שווקים חדשים, להיות אגרסיבית יותר וכדומה). אין שום סיבה, שהאורגניזם לא יפעל בצורה דומה לאופן בו פועלות חברות גדולות. העובדה שהביולוגיה לא חיפשה כמעט בכיוונים כאלה אינה שוללת את קיומם.

בביולוגיה ידועות שתי צורות הסתכלות – הפוכות לגמרי בדרך ניסוחן את אופי הזיקה שבין האורגניזם לסביבתו. הגישה של דרווין מדגישה את הצורך בהתאמה ובהסתגלות: האורגניזם משתנה כדי להתאים את עצמו לסביבה. הגישה של ברנארד מנמקת את השינוי בהגברת העמידות של האורגניזם בפני השתנות הסביבה. יש להניח, שבמציאות האבולוציונית האורגניזם 'מחפש' את האפשרות, או את שילוב האפשרויות, שיתנו את התוצאות המהירות והיעילות ביותר (בדומה למה שכל חברה המנסה להמשיך ולשפר את קיומה תעשה). במציאות של התרבות המערבית בסוף המאה ה-19 נושאים מיניים לא היו חלק מהשיח הציבורי, ומיניות של ילדים הייתה בלתי נתפסת.

מכאן יכול היה ה'באג' האבולוציוני לשמש מקור לפתולוגיה. כך, למשל, שניים מתוך חמשת הטיפולים שפרויד וברויאר מציגים במחקרים כהיסטוריה הם סביב קונפליקטים מיניים, הקשורים לחיים הבוגרים (לוסי ואליזבת פון ר. התאהבות במעסיק ובגיס בהתאמה). די היה בהבהרת אופי המשאלות והקונפליקטים הקשורים בהן כדי לסיים בהצלחה את שני הטיפולים (ברויאר ופרויד 1895). מרגע שפרויד העלה נושאים אלה לדיון (והמיניות הפכה לנושא לגיטימי בתרבות) פחת מאוד הצורך לטפל בהשלכות שהן תוצאה של היעדר ידע ולגיטימציה לדון בנושאים הקשורים למיניות. כך גם בכל הקשור למיניות הילדותית: כאשר לא גורמים לילדים תחושות אשמה ובושה בעקבות הפנטזיות שלהם להתחתן עם אמא ולסלק את אבא (או להפך) לא יקרה כלום. המשאלות תשכחנה לחלוטין בגיל הבגרות המינית, ולא יישארו מהן שום עקבות. הבנה והיענות נכונות לצורת הנוכחות של המיניות הילדותית בפנטזיה דיה כדי להטמיע אותה במציאות הנפשית ללא נזקים מיותרים. ה'סירוס' המפורסם אינו תפקיד של האב (מדומה או אמיתי). מהלך ההתמיינות האבולוציוני אמור להוביל את הילד להשתחרר מסמכות האב, האם, או כל סמכות אחרת: עליו ללמוד לראות את העובדות המציאותיות, והעובדה שרבים מתקשים בכך אינה קשורה דווקא למיניות. סיבתה נעוצה בשורה ארוכה של כשלים במהלך ההתמיינות, והיעדר ידע בסיסי שלנו לגבי הנפש וצרכיה. פרויד צדק בזיהוי המיניות כמקור לקשיים ובעיות, אך הפירוש שלו מוטעה. הבעיה איננה במיניות אלא בתפקיד האבולוציוני שנועד לה: יצירת דחף אדיר לאינטראקציה בין שני פרטים שונים שיש לה אופי משולש: ליצור שיתוף פעולה ביניהם בנושאים שונים, לאחד אותם כדי ליצור המשכיות של המין ולשתף פעולה בגידול הצאצאים.

אורח החיים של הפרימאטים הוא קבוצתי באופיו. קיום שוטף של הארגון הנפשי במינים אלה מכתוב אינטראקציות יומיומיות בין הפרטים בלהקה. בתקופת הפוריות משתנים ההסדרים הרגילים ועלולים להשתבש, אך הם חוזרים למסלולם עם סיומה. בכל המינים האלה יש הפרדה בין כללים הקשורים למיניות ברמה הפיזית (הזדווגות) לבין כללים הקושרים את חברי הלהקה אחד לשני, כולל

גידול צאצאים. כלומר, הדחף להתחבר אחד לשני פועל בשתי רמות שונות: פיזית/מינית ואמוציונלית – המלווה במגעים אחרים. המיניות הרצופה, המאפיינת את המין האנושי, מכתובה סוג התנהלות שחייב יצירת הסדרים קבועים, המאחדים את שתי הרמות כאחת: אין הבחנה בין המישור הפיזיולוגי (הזדווגות) לבין המישור הנפשי/רגשי/ בקשר. הזוג האנושי אמור ליצור התאמה – הן ברמה הפיזית והן ברמת הצרכים הנפשיים שלו. האבולוציה לא יצרה שום תוכנית מסודרת המאפשרת התאמות כה מורכבות. בהקשר זה, "התוכנית" שלה אינה שלמה ומשאירה הרבה חופש פעולה להסדרים מסוגים שונים המכילים בתוכם פוטנציאל לאי-ספור קשיים, עימותים ורגשות קשים.

האבולוציה האנושית גרמה לאחת מהפונקציות הנפשיות (ה'אני') להתפתח בצורה מואצת ללא השוואה לפונקציות האחרות. כך נמצא ה'אני' ייחודי ומבודד משאר מרכיבי הארגון הנפשי. התוצאה היא: תהליך אינדוידואציה, המכתיב צורך התנהלות מסוג שונה לחלוטין מ'האופי הקבוצתי' של כלל הארגון הנפשי. האינדוידואליות של ה'אני' – ביחס לארגון הנפשי בכלל – משתקפת גם באופי האינטראקציות שנכונות לו במישור הבין-אישי: הוא אינו יכול להיטמע ב'להקה' כמו האמוציות אלא נדרש לסוג אינטראקציה מורכב הרבה יותר. ה'אני' זקוק לזולת כדי לאשר את ייחודו במסגרת בין-אישית וקבוצתית. כפונקציה שיש לה נוכחות בכל הרמות הנפשיות – ה'אני' מכיל בתוכו את תשוקת המפגש המיני-רגשי הבין סובייקטיבי, את הצורך להשתייך לקהילה, ובמקביל את תשוקת הנפרדות והייחוד ממנה ואת הצורך בהכרה של הקהילה בייחוד שלו. האבולוציה יצרה עבורנו תוכנית שיש בה בעיות מבניות חסרות פתרון שלם.

פרויד צדק בכך שזיהה במיניות גורם קבוע של אי-שקט נפשי, אך לא הבחין בבהירות מספקת בין קשיים שמקורם במבנה לבין אלה שמקורם בהתפתחות היחיד (מהלכי התמיינות משובשים). למיניות אין מעמד מיוחד כגורם פתולוגי, ולמעשה חלק גדול מהקשיים המיוחסים לה הם תוצאה נלווית לקשיים שמקורם בראשית החיים – מהלכי התמיינות מוקדמים בין הלידה לבין תחילת הדיבור. אם נצליח ליצור תנאים מתאימים יותר לצורכי ההתמיינות נוכל להבטיח שההתפתחות הנפשית תוכל לסיים את מהלכה ללא נזקים מיותרים.

כך גם נוכל לדעת ביתר בהירות איך להתמודד עם קשיים שמקורם בכשלים מבניים של 'התוכנית האבולוציונית'.

המבנה התלת־ראשי של התשוקה – סיכום

התשוקה במקורה היא התמיינות ברמה הנפשית לדחפים וצרכים של החיים הגופניים. התשוקה הראשונית והבסיסית ביותר היא לחיים עצמם. תופעת החיים מתגלמת בצורות שונות וביניהן – גם בנפש האנושית. תשוקת החיים בכלל (כולל בנפש) מורכבת משלושה היבטים/מוטיבים, המאורגנים בצורה הירארכית. שלושת המוטיבים לוקחים חלק בכל שלב של תהליך ההתמיינות.

1. תשוקה לקיום עצמי: לדאוג לתחזוקה תואמת של המבנה הגופני־נפשי בכל שלב בהתפתחות על צרכיו המיוחדים. במקביל, עליו לדאוג ולקיים את השלבים הקודמים לו.

2. תשוקה להמשכיות שמעבר לעצמו ולהשלמת עצמו באמצעות 'האחר' או בן/ת זוג: מוטיב זה מייצג את הנפש כלפי חוץ – דואג לקשרים עם הסביבה, להתאמות הנדרשות בכל שלב נתון של ההתפתחות ובניסיון להטביע את חותמו על סביבתו.

3. תשוקה לשכלול עצמי, לאוטונומיה ולשיפור נסיבות החיים: מוטיב זה מכוון אל העתיד – אל השלב הבא בתהליך ההתמיינות שעדיין לא נוצר במבנה, או לשיפור תנאי חייו של האני והאוטונומיה שלו.

את הדיון בצורות הנוכחות של התשוקה בשלבי ההתמיינות השונים עזבנו בתחילת השלב השני (הדיבור) – במטרה להציג את שאלת המיניות ונוכחותה הקבועה בחיים הנפשיים. צורות הנוכחות של שלושת היבטי התשוקה יוצגו בתמציתיות ובאופן סכמטי בלבד מאחר ומטרתו כאן היא יצירת מודל ראשוני בלבד ולא מיפוי מפורט. בעבודות המשך אפשר יהיה למקם בתוך המודל – ובאמצעותו – את שלל גווני התשוקה שקוטלגו בהיסטוריה של הפסיכואנליזה.

השלב השני של ההתפתחות (הדיבור) מאופיין בניסיון ליצור התאמה בין המידע החושי לבין השפה. הילד לומד להתאים את המילה הנכונה לאבחנותיו התפיסתיות: שמות של אובייקטים,

אנשים, אירועים ועוד. זהו סוג הסדר השולט בתחזוקה הנפשית שלו בשלב זה. במקביל הוא ממשיך לקיים את מה שהשיג בשלב הקודם – היכולת להבחין בין צרכיו הגופניים השונים ואבטחת מקומו וחשיבותו בין מי שחשובים לו. מוטיב הקשר-המשכיות מתחיל להעביר את המשקל מקשר של מגעים פיזיים עמם למגעים מילוליים ורגשיים: הצורך להיות נוכח בחיים הרגשיים והמחשבתיים של אחרים. מוטיב השכלול מתחיל לעשות את צעדיו הראשונים ליצירת סדרים חדשים שונים מאלה של התהליכים הראשוניים. סדרים אלה ישלטו בשלב הבא של העשייה הסימבולית ('כתיבה'): סידור חפצים לפי פרמטרים של גודל, גובה, משקל וכדומה.

השלב השלישי בהתפתחות ('ה'כתיבה') נשלט על-ידי הצורך לארגן את החיים לפי סדרים ידועים: סדר יום, מיקום הילד בהירארכיה המשפחתית ובזו של בני גילו, חוקים של העולם סביבו ועוד. המוטיב המיני מכוון ליצירת חברויות: תשוקה להדדיות והתחלת ההכרה באחר לא רק כתומך ומגן, אלא גם כמי שמאפשר חילופי רגשות, מחשבות, ומעשים ("מוצרים נפשיים"). המוטיב השלישי מגלה גם את קיום העתיד וגם את מה שאינו קיים עדיין: פחדים מהבלתי-ידוע והשלכות (באמצעות פנטזיות) של תשוקות ורצונות שמימושן עתידי.

השלב רביעי בהתפתחות (הנעורים) מאופיין בחוסר יציבות וניידות בסולם הדומיננטיות של המוטיבים. מוטיב 'הקיום העצמי' נע בין הזנחה וביטול לבין טיפוח והעצמת יתר. מוטיב 'המשכיות' מופנה לעניין ומשיכה לבני/בנות המין השני ומועצם על-ידי הבשלות המינית ברמה הפיזיולוגית. מוטיב 'שכלול החיים' מופנה לחיפוש מסגרות-הזדהות ערכיות, אידיאולוגיות ושווי ערך שלהן. עוצמת המוטיבים אינה יציבה ויכולה להשתנות במהירות. במקרים רבים נוצר בגיל זה פער בין 'תוכנית האבולוציה' לבין העומס שתהליך ההתמיינות צבר בדרכו. בהקשר לגיל זה וגם לבגרות אפשר לומר רק דברים כלליים ביותר: תהליך ההתמיינות/ההתפתחות האישית והרקע שלו יקבעו את אופי ההתנהלות של האדם יותר מהפוטנציאל שלו. שלב חמישי – הבגרות. מהלך הבגרות המוקדמת אמור לייצב את שני המוטיבים הראשונים. למוטיב הקיום ניתן מענה על-ידי התנהלות המביאה בחשבון את צורכי הקיום העצמי על רבדיו

השונים. למוטיב ההמשכיות אמורות בחירת בן/בת זוג והקמת משפחה לתת מענה אמוציונלי ומיני. לעומתם – למוטיב השכלול לא ניתנה תשובה אבולוציונית. 'תוכנית האבולוציה' מסתיימת עם הבגרות, ואת ההשתכללות עלינו למצוא בכוחות עצמנו. למעשה, בנו תלוי הדבר אם נצליח לייצר לאבולוציה של החיים אופק נוסף חדש שעדיין איננו בנמצא. דיון באפשרות מעין זו מצריך חזרה ובחינה מחודשת של כל מה שידענו על האבולוציה של החיים (הנושא ידון בספר הבא).

הפסקאות האחרונות תוקדשנה לבחינה קצרה של 'האופקים' שיצרה האנושות. העובדה שהאבולוציה לא הכתיבה לנו מענה למוטיב ההשתכללות בגיל הבגרות, תועלה בידי האדם לשני כיוונים שונים במשמעותם ובהשלכותיהם: הראשון הוא תעוזה ואינטנסיביות הולכות וגדלות בשכלול החיים הממשיים. השני כרוך באין ספור תשובות אפשריות לאופק מסתורי, הנמצא מעבר לחיים המציאותיים ומשמעותם. כאשר מוטיב־חיים אינו מוצא מענה בחיים ממשיים – הוא פונה לפנטזיה. גם לחסר יש חיים רוויי תשוקה – על שלושת היבטיה – אלא שהתשוקה כלואה ומחפשת כל דרך לפרוץ את ההסגר בו היא נתונה. זהו מקור האלימות, האכזריות, הרוע והזלזול בחיים. ההיסטוריה של האנושות היא שילוב מופלא של יכולת הנפש האנושית לשכלל את עולמה, ובמקביל – סיפור מבעית של הרס ומוות: פרי ניסיונות הפיזיו של מבנה־נפשי שאנו בורים ביחס אליו ולצורכי התפתחותו (= ההתמיינות שלו). ניסיונות ההיחלצות של חלקי הנפש הכלואים והאבודים שלנו מבטאים את זעמם של מהלכי התמיינות שלא נענו. פרויד זיהה את האלימות, ההרס והרוע האנושי עם 'דחף המוות' – השווה בעוצמתו כמעט לדחף החיים והמיניות. המוות איננו דחף אלא היפוכו – עייפות מהחיים. בעניין זה אוכל לעסוק ביתר פירוט ומובחנות בספר הבא בהקשר להגדרת תופעת החיים. האלימות, האכזריות והרוע האנושי מקורם אינו במוות, אלא באי־השלמת מהלכי ההתמיינות בהתפתחות הנפש.

הסטטוס של התשוקה בקליניקה העכשווית מעורפל, ורחוק מאוד מהתפקיד החשוב שיש לה בחיים הנפשיים. באמצעות דוגמה מהקליניקה ברצוני להראות איזה תפקיד מרכזי ביכולתה לתפוס.

המעגל החוזר של תשוקה – דוגמה מהקליניקה

איה, אישה צעירה ונאה בתחילת שנות השלושים, בעלת תפקיד ניהולי בחברה גדולה, לומדת לתואר שני ויש לה הרבה חברות וידידים. הפנייה לטיפול נעשתה בעקבות יחסיה עם אודי, בן-זוגה לסירוגין מזה כשמונה שנים. השניים נפרדו וחזרו להיות יחד מספר פעמים במהלך השנים. לאיה ברור שיחסים אלה אינם מובילים לכלום, ועם זאת – היא איננה מצליחה להינתק ממנו. בשנים האחרונות היא כה מתביישת בעצמה על הקשר עם אודי, שהיא מסתירה אותו בפני משפחתה וחבריה.

מנקודת מבטה של 'המפה הנפשית': מדובר בדפוס שחוזר על עצמו, שאינו מתיישב עם היבטים אחרים של החיים, גורם לסבל ואינו תואם את האופן בו היה רוצה המטופל לראות את חייו. הנחת העבודה לגבי דפוס כזה היא – שמדובר בנושאים, התנסויות ושאלות פתוחות מהילדות המוקדמת, ושזו דרכם "לקרוא אליהם" ולחפש לעצמם מענה בחיים בהווה. הנחה נוספת היא, שהתנסויות בילדות המוקדמת נרשמות בהתאמה לאופן בו נחוו ברמות הארגון הראשוניות של הנפש: כתחושות וכאמוציות. המשמעות המעשית של צורת רישום זו בטיפול היא, שיש לזהות (יחד עם איה) את התחושות והאמוציות המאפיינות (מבחינתה) את הקשר עם אודי. באמצעותם (ועם מידע נוסף) – לשרטט את האופן בו נרשמו ההתנסויות הראשוניות שלה – כמו במפה.

אציג בקצרה את מאפייני הקשר העיקריים כפי שאיה חווה אותם, במילים שלה (התחושות והאמוציות המאפיינות את הקשר עם אודי – מודגשות): היא חווה את היחס של אודי כלפיה כאל האדם החשוב בחייו. היא הראשונה שיפנה אליה עם קשיים ובעיות שיש לו (בקשריה האחרים היא מרגישה תמיד במקום שני: לכל חבריה יש תמיד מישהו, או מישהי אחרת, שהם חשובים להם יותר ממנה). במקביל הוא אינו נאמן לה, בגד בה ואכזב אותה פעמים רבות. היא גם זו שתמכה בו כלכלית בקטעים רבים של חייהם המשותפים. בדרך כלל היא נמנעת מלריב ולבטא כעס ביחסיה עם חברות וידידים רבים, ואילו עם אודי היא איננה חוששת לריב ולהביע את

כעסה כלפיו. למרות שאלה רק חלק ממאפייני הקשר, די בהם כדי ליצור תמונה דו־קוטבית ומוקצנת: מצד אחד – ביטחון ואמון במקום החשוב שיש לה בחיי אודי וחופש לבטא את רגשותיה החיוביים והשליליים כלפיו. מצד שני – תחושה של אכזבה, בגידה וכדומה. הדו־קוטביות עצמה מתאפיינת בכך, שכל מה שטוב לה ונכון עבורה בקשר – מודגש, מואר ונרשם כתחושה של קבע. לעומת זאת, כל מה שקשה ומאכזב – נסלח, מסולק וכאילו לא נרשם כתחושה של קבע. הקשר בכללו הוא מעין מעגל אמוציונלי, שחוזר על עצמו פעם אחר פעם: פרידה עקב בגידה ואכזבה – געגועים שמובילים לחידוש הקשר – התרגשות עמוקה וציפייה ש'הפעם זה יהיה אחרת' – בגידה חוזרת, אכזבה, פרידה – וחוזר חלילה. מטבע הדברים ההתנסויות של איה מילדותה המוקדמת נרשמו באופן מפורז מאוד והחומר נאסף ממקורות שונים: זיכרונותיה שלה, דברים ששמעה ויודעת מסיפורים משפחתיים, דפוסי יחסים עם הוריה שלא השתנו ועוד. דפוס היחסים שלה עם אודי חוזר בדייקנות על התמונה הכללית של החומר המשפחתי. התחושה הכללית שלה ביחס להוריה היא – שהם אוהבים אותה מאוד, שהיא חשובה להם והם יעשו למענה הכול. אחד המאפיינים של הקשר עם אמא שלה (מאז שהיא זוכרת את עצמה) הוא – שהאמא משתפת אותה באופן שוטף, יומיומי, באינטראקציות עם בני המשפחה האחרים: מה אמרו לה, ממי היא נפגעה וכדומה. איה עצמה כמעט אינה משתפת את האם במשהו אישי, ולפחות מבחינה נפשית היא זו שתומכת באם יותר מאשר ההפך. מסיבות שאינן ידועות לה, האמא לא טיפלה בה בחודשים הראשונים לחייה והיא טופלה על־ידי סבתה. הרבה שנים איה חשבה את עצמה לילדה מאומצת ושיום אחד 'יגידו לה את זה'. בהקשר זה פירשתי לה את הדבר כהרגשה שהייתה לה משפחה שמאוד רצתה אותה, אבל הייתה גם משפחה אחרת שלא רצתה אותה. בחיי היום־יום היא חווה וחווה אכזבות רבות מצד אמה, המעידות (מבחינתה) על כך שאינה מכירה את בתה ולא קשובה לצרכיה. הוריה הם היחידים שבילדותה ובנעוריה היו לה כלפיהם התפרצויות כעס. בדיוק כמו עם אודי. תחושת הקבע שלה ביחס להוריה היא חיובית וכל מה שאינו תואם תמונה זו – מסולק ונשכח במהירות.

גם הקשר הנוכחי עם ההורים (בעיקר עם האם) מאופיין במעגל אמוציונלי דומה לזה המתקיים עם אודי: ציפייה ואכזבה, אם כי בצורה מתונה הרבה יותר. מעגל התשוקה של איה (המופנה בהווה בעיקר כלפי אודי) מעיד על מעגל דומה שפעל בעוצמות גבוהות מאוד בילדותה המוקדמת. מעגל זה, שפעל וכוון בעבר אל ההורים – ושביחס אליו אין לה שום זיכרונות – משוחזר על-ידי התשוקה שלה לאודי פעם אחר פעם.

במהלך הפרידות החוזרות ונשנות מאודי היו לאיה כמה קשרים עם גברים אחרים, אבל אף אחד מהם לא עניין אותה באמת. בסופו של דבר געגועיה לאודי – או געגועיו אליה – החזירו אותם אחד לשני לעוד תקופה של קשר, שהסתיימה בהתרחקות או בכגידה מצידו. לעומת זאת, התשוקה שלה מכוונת אליו בלבד. מתוך רגש זה נבעה אמונתה, שלא ייתכן שהיא טועה עד כדי כך, ושכסופו של דבר הקשר נכון לשניהם. אלא שהתשוקה של איה מטעה אותה, כפי שהיא מטעה רבים אחרים. דרכה של תשוקה זו מדויקת לחלוטין – אלא שהיא מכוונת לפתור מהלך התפתחותי שהשתבש בילדות המוקדמת. התשוקה שלה מדויקת לחלוטין גם בבחירה שלה, במיקום ובמקור השיבוש. הקשר עם אודי משחזר בדייקנות את השיבוש בהתפתחות הנפש שלה ולשם מכוונת התשוקה – להשלים מהלך התפתחותי שהשתבש. אולם הקשר בהווה יכול רק להצביע על מה שמשובש ואינו יכול לתקן מהלך-נפשי שלא קיבל מענה נכון בילדות המוקדמת. זהו תפקידו של המטפל.

כאשר לומדים לזהות את התחושות והאמוציות הקשורות ב'תשוקה' ואת ייעודה – היא יכולה להוות מפה מדויקת של דפוסי התנסויות מהילדות המוקדמת. באמצעותה אפשר לשחזר את האופן בו חוו מטופלים רבים דפוסי אינטראקציות עם הדמויות ההוריות ואת מה שהשתבש בקשר עמם מבחינת המטופלים. העובדה שהתשוקה משחזרת דפוסי יחסים מוקדמים בדייקנות ובעוצמות כה גדולות בחיים בהווה, מלמדת איזה תפקיד חשוב יש לה בהתפתחות הנפשית. התשוקה מראה עד כמה הנפש שבויה בשיבושים שלא אפשרו לה להשלים את המהלך התקין של התפתחותה, ועד כמה אינה מוכנה להשלים עם 'היתקעות' זו. סביר להניח, שכאשר יצטבר יותר ידע ביחס למעגלי התשוקה, יתברר שהם שכיחים מאוד, שהם פועלים

באינטראקציה של זוגות רבים, ושבמידה רבה הם הגורמים לסבל ולאכזבות מחיי הנישואין, ולהיקף העצום בכישלונם. הבעיה אינה ב'תשוקה', אלא בשיבושים בהתפתחות הנפשית שעליהם היא מצביעה ומעידה.

פרט לתיאוריות של קליין ולאקאן, מרבית הגישות הפסיכואנליטיות שנוצרו לאחר פרויד נטו להמעט, להתנגד או להתעלם מתיאוריית-הדחף שלו. מיפוי מושג 'התשוקה' מלמד שפרויד צדק בחלק גדול מההנחות שלו, אבל טעה בהמשגה, בייעוד הדחפים ובעיקר – בהנגדה שלהם. כפי שטען פרויד, נכון שהדחף (או התשוקה) הוא הכוח המניע של תהליכי ההתפתחות, ושיבושים בילדות המוקדמת עלולים לקבע אותו. אבל פרויד טעה בהנחה שיש ניגוד בין התשוקה המינית לעקרון המציאות (או 'דחפי-האני' במונחים של פרויד). שיבושים בתהליך ההתמינות/התפתחות עלולים ליצור ניגוד כזה, אך הוא אינו ניגוד מובנה בנפש. העמדת 'דחף המוות' לעומת זה של 'המיניות-חיים' גם היא שגויה. המוות אינו דחף, ואין גם חפיפה בין הדחף לחיים לבין המיניות. המיניות היא רק אחד המוטיבים של התשוקה לחיים. נושאים אלה, המהווים את הליבה הקשה בתיאוריה של פרויד, מצריכים דיון נפרד שיערך בספר הבא.

הדיון בתשוקה מסיים את ארבעת הפרקים הראשונים של הספר. ניסיתי ליצור ולהציג מיפוי ראשוני של הארגון הנפשי, האופן בו מתמינות כמה מהפונקציות המרכזיות שלו ומהו ייעודן במבנה. נושאים רבים לא הוזכרו, המיפוי אינו שלם ועדיין נדרשת עבודה רבה כדי להציג מודל מפורט ומספק. אולם, כבר ברמה ראשונית זו מאפשרת 'המפה הנפשית' תפיסה שונה של הקליניקה, ומיקוד שונה של כלי העבודה המשמשים את הפסיכואנליזה. הפרק הבא יוקדש כולו לנושאים קליניים. בפסקאות המסכמות אתחיל למקם את המערכת הנפשית בתוך מסגרת תפיסה מערכתית אבולוציונית כוללת יותר. דיון מקיף במיקום המערכת הנפשית באבולוציה בכלל יידון בספר הבא.

ההתמיינות הנפשית – כללי הפעלה נתונים מראש ומהלך יישום גמיש

הארגון הנפשי הוא מעין מערכת המצוידת בהוראות הפעלה כתובות מראש. היא מכילה כללים והוראות בשיעור לא ידוע. מה שמייחד אותה מכל מערכת מוכרת אחרת היא העובדה שעליה ללמוד מאחרים איך להפעיל את הכללים וההוראות של עצמה. מצד אחד, היא מצוידת במערך כללים סגור וסופי, כשהכללים אמורים להיכנס לפעולה לפי סדר נתון מראש. מצד שני, כל צעד של המערכת מתנה את הצעדים הבאים: היא אמורה ללמוד מהו הצעד הנכון (בזמן ובתנאים נתונים) בהתאמה למפגש שלה עם המציאות. זוהי מערכת בעלת כושר הסתגלות ייחודי, שאין להשוותה למערכות אחרות, אך היא גובה מחיר, שהוא הצד האפל בצורך להתאים את עצמה: ככל שדרישות ההסתגלות קשות יותר כך גדל העומס על יכולתה לתפקד. משום היותה מערכת של כללים סגורה באופן יחסי, אך פתוחה באפשרויות היישום שלה, כל סטייה מתנאי ההפעלה והלמידה האופטימליים מחמירה את הנזק. ככל שהפגיעה או הסטייה מהתנאים האופטימליים מוקדמת יותר – כך תגיב המערכת הנפשית בצורה כוללנית יותר, לא מובחנת וחסרת יכולת ללמוד מהניסיון.

האבולוציה פועלת באמצעות שכלול מבנים קודמים פשוטים יותר. לכן ניתן להניח, שגם המערכת שלנו נבנתה בצורה דומה לזו של מערכות פיזיות-נפשיות אצל בעלי חיים שקדמו לנו (אלא שביישומם יש פחות דרגות חופש). כבר עשרות שנים שגישות רבות בתחום מחקרי האבולוציה והביולוגיה ההתפתחותית מציגות רעיונות דומים תחת שמות שונים (אבולוציה התפתחותית, ארגון-עצמי, Evo-Devo, אפיגנזה ועוד). בשנים האחרונות עוברת התפיסה האבולוציונית שינוי ומתחילה להטמיע תפיסות חדשות על אופי הקשר בין המערכת הגנטית לבין צורות החיים השונות המתפתחות ממנה. בעקבות ממצאים מתחומי מחקר רבים מתחילה תפיסת התוכנית הגנטית להשתנות, למרות שעד עתה נחשבה כסגורה מפני השפעות חיצוניות וכמשתנה בתוך עצמה רק כתוצאה ממוטציות מקריות. בין היתר יש עדויות לכך, שהאופן שבו המערכת-המתפתחת מתאימה את עצמה לסביבה גמיש יותר ממה

שנטו לחשוב: חלק מההסתגלויות החדשות של דור נתון עוברות לדורות הבאים. כך, למשל, ידועות עבודות המראות שבתנאי מצוקה קשים מתחוללים שינויים בעלי השפעה על הרמה הגנטית עצמה. אלה יכולים לעבור בתורשה ולהטביע את חותמם על דורות מאוחרים יותר (יבלונקה 2009). נושאים אלה יידונו בספרי הבא.